

IN MEMORIAM

U posljednjih nekoliko godina umro je veći broj naučenjaka — naših i stranih — koji su se na ovaj ili onaj način bavili kulturnom baštinom bosanskih Muslimana. Naša je dužnost da u našem časopisu registriramo njihovu smrt i tim povodom dademo najnužnije osvrtne na njihovo naučno djelovanje, posebno u koliko to ima veze s bosanskim Muslimanima.

Od domaćih naučenjaka zabilježićemo smrt

Derviša M. **Korkuta**, koji je umro u Sarajevu 28. VIII. 1969,

prof. dra Fehima **Bajraktarevića**, koji je umro u Beogradu 22. II. 1970,

Antuna **Šimčika**, koji je umro u Zagrebu 29. IX. 1970,

dra Hazima **Šabanovića**, koji je umro u Stanbolu 23. III. 1971,

Derviša **Buturovića**, koji je umro u Sarajevu 18. VI. 1977. i

Osmana Asafa **Sokolovića**, koji je umro u Sarajevu 24. I. 1972.

Od stranih naučenjaka smatramo svojom obavezom da komemoriramo smrt

prof. dra Franza **Babingera**, koji je umro 23. VI. 1967,

Aloisa **Schmausa**, koji je umro 27. VII. 1970. i

prof. dra Aleksandra **Solovjeva**, koji je umro u Ženevi 15. I. 1971.

DERVIŠ M. KORKUT potječe iz čuvene travničke ulemanske porodice. Rođen je 1888. U Stanbolu je postigao najviši stupanj teološke naobrazbe, no isticao se i modernim znanjima, posebno poznavanjem svjetskih jezika. Najviše je služio kao muzejski kustos (Zemaljski muzej, Cetinjski muzej, Muzej grada Sarajeva). U jednom od rijetkih nekrologa koji je objavljen povodom Korkutove smrti rečeno je o njemu kao kustosu da je »uspijevao da zainteresuje posjetioce, često zadrži i vrhunske delegacije duže nego što je to bilo predviđeno po protokolu, jer je umio da svojim govorničkim darom, unoseći pri tome mnogo duha i sa kolosalnim poznavanjem činjenica, plijeni posjetioca.«

Korkut spada u red najuččenijih ljudi svoga doba u nas, ali je u odnosu na svoj intelektualni potencijal relativno malo toga ostavio napisano.

Pretežni dio radova koje je napisao odnosi se na turski period historije naših naroda. Bavio se filologijom (učinio je znatne napore u prikupljanju turcizama u našem jeziku, ali je rad ostao nezavršen, a pogotovu se demobilizirao u radu, kada su se pojavili

Škaljićevi turcizmi). Njegov naučni interes bio je međutim znatno širi od disciplina koje se mogu podvesti pod pojam turkologije (spominjemo na pr. da je proučavao albansku narodnu medicinu, da ga je zanimala diplomatska historija, da je na jednom antialkoholističkom svjetskom kongresu istupio s referatom »Islam i alkohol«, da je na kongresu evropskih muslimana u Ženevi 1935. istupio sa zanimljivom komunikacijom o etničkoj strukturi muslimanskog stanovništva u Jugoslaviji itd.).

U ovoj prilici želimo podvući da je Korkut dva svoja rada — koji po našem mišljenju spadaju u njegova najvažnija naučna ostvarenja — napisao, služeći se fondom Gazi Husrev-begove biblioteke. Prvo je njegova studija »Makbûl-i âryf (Potur Šahidija) Ūskûfi Bosnevia«, objavljena u Glasniku Hrvatskih zemaljskih muzeja u Sarajevu, 1942; izdajući kompletan tekst Potur Šahidije, Korkut je imao za podlogu i dva rukopisa iz Gazi Husrev-begove biblioteke. Drugo, zapravo Korkutovo posthumno djelo, »Popis uzajamnog jamčenja stanovništva u Sarajevu iz 1841. godine« Mula-Muhameda Mestvice, objavljeno u izdanju Muzeja grada Sarajeva 1970. (str. 411), temelji se na autografu Gazi Husrev-begove biblioteke.

Spominjemo i druge Korkutove važnije radove:

— Nešto o turskim dokumentima Arhiva dubrovačkog. Glasnik Zemaljskog muzeja u BiH, Sarajevo 1928, XL, sv. 2, str. 145—160.

— Sarajevski Jevreji u godini 1848. Jevrejski glas, 1) 1928, 12—13, 4; 27, 2; 32, 2; 44, 4; 2) 1929, I (51) 2; 17—18 (67—68), 12.

— Obnova natpisa na Sokolovića mostu u Višegradu. Glasnik Zemaljskog muzeja u BiH., Sarajevo 1929, sv. 2, 115—120.

Orientalni rukopisi u Biblioteci cetinjskog muzeja. Zapisi 1932, VI. knj. XI, 2, str. 93—96.

— Rješavanje o Bosni i Hercegovini na Berlinskom kongresu, Novi Behar, XI, 1937—1938, br. 17—19, 262—264; br. 21—23, 337—339; br. 24, 373—375.

— (sa H. Kreševljakovićem), Travnik 1464—1878. Biblioteka Zavičajnog muzeja, Travnik, br. 2, Travnik 1961, str. 1—152.

— Neobjavljeni dokumenti o hercegovačkom ustanku (1875—1879) i o događajima koji su mu prethodili. Građa. Odjeljenje istorijsko-filoloških nauka Naučnog društva B.i.H., knj. 8, XI, Sarajevo 1961.

— Tursko-srpskohrvatski rječnik nepoznatog autora iz XVII stoljeća. Prilozi za orijentalnu filologiju XVI—XVII/1966-67, Sarajevo 1970.

Nema sumnje da bi portret Deriša M. Korkuta bio nepoptun ako se ne bi naročito napomenule njegove visoko-moralne i najdosljednije demokratske kvalitete. To se među ostalim ogledalo u njegovu opozicionom stavu prema vladajućim režimima stare Jugoslavije, u njegovoj uvijek otvoreno izraženoj antifašističkoj orijentaciji (poznati su njegovi istupi u korist Židova pred sami rat i u korist Cigana u 1941/1942. godini), te uzornom poštenju u odnosu prema ljudima uopće.

PROF. DR. FEHIM BAJRAKTA REVIĆ rođen je u Sarajevu 1889. godine. Struka mu je orijentalni (islamski) jezici i slavenska filologija. Završio je studije u Beču, Londonu i Alžiru. Od 1924. pa do penzioniranja 1960. predavao je na katedri orijentalne filologije beogradskog univerziteta.

Bajraktarević je osnivač moderne orijentalistike u nas. Kao orijentalist stekao je međunarodnu afirmaciju. U svome radu u potpunosti je usvojio zapadnoevropsku metodologiju u orijentalistici, nekada je možda i pre naglašavajući, i, po svoj prilici, predstavlja u izvjesnom smislu jedinstven primjer u svjetskoj orijentalistici da se kao musliman bez rezerve uključi u sheme važeće na Zapadu.

Bajraktarevićeva je prednost u tome što je bio ne samo orijentalist već i slavist, posjedujući pri tome dosta istančan smisao za literaturu.

Velike su Bajraktarevićeve zasluge da je našoj čitalačkoj publici dao priliku da se upozna s nizom arapskih, perzijskih i turskih pjesnika. Prevodeći te pjesnike Bajraktarević se uvijek trudio ne samo da daje odgovarajući prijevod, već da originalu prilagodi i pjesnikov ritam, pa i melodiju. Uz prijevode uvijek je davao naučnu obradu. U ovom pogledu tipičan je Bajraktarevićev prepjev epizode iz Firdusijeve *Sahname* »Rustem i Suhrah«, Srpska književna zadruža, Beograd 1928.

Među Bajraktarevićevim mnogobrojnim studijama mislimo da naročito važno mjesto zauzima »Uticao Istoka na Getea« (Godišnjica Nikole Čupića, knj. 48, str. 1—132, Beograd 1938).

Ovdje ćemo još spomenuti Bajraktarevićeve radove, koji se izravno odnose na bosanske Muslimane, i to:

— Srpska pesma o Muhamedovu rođenju. Glasnik Skopskog naučnog društva, Skoplje 1927, knj. III, str. 189—202.

— Dimitriev N. K., Problemi i dostiženja bosnijskoj turkologiji. Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, knj. VII, Beograd 1927, str. 251—253.

— C. Patsch, Drei bosnische Kultstätten. Glasnik Skopskog naučnog društva, Skoplje 1928, knj. V, str. 358—359.

— Jedna nova versija srpskog Mevluda. Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor. Beograd 1930, knj. X, str. 83-87.

— Les études islamiques en Yougoslavie. Archiv Orientalni. Prag 1931, 80 knj., III, str. 492—507.

— Otto F. Babler, Dve mohamedanske bibličke basne. Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor. Beograd 1934, knj. XIV, str. 234—235.

— L' état actuel des études islamiques en Yougoslavie. Revue international des études balkaniques. Beograd 1936, knj. III, str. 241—269.

— Milivoj Malić, Bulbulistan du shaikh Fewzi de Mostar. Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor. Beograd 1936, knj. XVI, str. 375—379.

— O našim Mevludima i o Mevludu uopšte. Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor. Beograd 1937, knj. XVII, str. 1—37.

— Jedna Bašagićeva pozajmica iz Getea. Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor. Beograd 1938, knj. XVIII, str. 265—270.

— Naši Muslimani u turskoj državnoj upravi, književnosti i nauci. Politika, bajramski broj od 2. XI 1940.

— Postanak Bašagićeve Ašiklije i problem pozajmica u književnosti. Zbornik Filozofskog fakulteta, knj. III, Beograd 1955, str. 399—419.

— Osman Asaf Sokolović, Pregled štampanih djela na srpskohrvatskom jeziku Muslimana Bosne i Hercegovine od 1878—1948. Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor 1958, knj. XXIV, sv. 3—4, str. 342—344.

— Pregršt narodnih pesama iz bosanskog Skoplja. Posebna izdanja Srpske akademije nauka, knj. CCCXXXV, Etnografski institut, knj. 11, Beograd 1960, 26 str.

— Abdulah Škaljić, Turcizmi u narodnom govoru i narodnoj književnosti Bosne i Hercegovine. Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, knj. XXVI, Beograd 1960, str. 334—344.

— Bibliografija folklorne građe u deset godišta »Behara« s indeksom motiva. Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor. Beograd 1962, str. 112—114.

— Abdulah Škaljić, Turcizmi u srpsko-hrvatskom jeziku. Sarajevo 1965. Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, knj. XXXII, sv. 1—2, 1966, str. 113—123.

Kao što se vidi i iz ovih posebno iskazanih bibliografskih jedinica koje su od značaja za kulturnu historiju bosanskih Muslimana, Bajraktarević je u toku punih 40 godina brižljivo pratio svjetsku islamistiku, registrirovao važnija izdanja i o njima redovno davao svoj kritični sud.

ANTUN ŠIMČIĆ rođen je u Moravskoj, u mjestu Záživići, 27. januara 1893. Život je proveo u Zagrebu, služeći među ostalim u Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti, Bibliografskom zavodu i Nakladnom zavodu Hrvatske.

Afirmirao se kao priznati, vrlo obrazovan i plodan jezikoslovac i folklorist. S mnogo uspjeha pisao je o Bosni i Muslimanima.

Među njegovim radovima iz bosanske tematike spominjemo (prema A. Nametku, Bibliotekarstvo XVII/1971, br. 2, str. 45—51):

— Solaci. Novi Behar IV, br. 18—19, str. 280—281.

— Osman paša Bošnjak. Novi Behar V, br. 19—20.

— Bašagićeva zbirka narodnih pjesama. Novi Behar VII, 19—21 od 1. maja 1934, str. 304—308.

— Turbe bosanske kraljevine u Skoplju. Novi Behar XII, br. 15—19, str. 176—177.

— Narodna pjesma o Kućuk Džafer-paši, braniocu Biograda 1693. Novi Behar XIII, br. 1, str. 7—8.

— Hasanaga Kuna (posvećeno Hamdiji Kreševljakoviću). Novi Behar XIII, br. 11—12, str. 141—143.

— Kna ili krna. Novi Behar XIV, br. 1—2, str. 16—18.

— Narodna pjesma o osvajanju Kamenice u Podolju godine 1672. Novi Behar XIV, br. 5, str. 144—147.

— Livač i Livče polje. Novi Behar XV, br. 1, str. 5—8.

— Svi su bezi na Hercegovini. Napredak VII, br. 3, str. 39—40.

— Jedan očevidac o događajima u Bosni 1463/64. Napredak VII, br. 11—12, str. 142—144.

— Svatovsko groblje na Morinama i Li vair Palefroi. Napredak VIII, br. 9, str. 109—112.

— Alija Nametak: Muslimanske narodne pjesme. 2. izdanje. Kujundžić, Sarajevo, 1941. str. 160. Sarajevski novi list, god. I., broj 45, od 3. VII 1941. (prikaz).

— Osnove za trovanje Mehmeda II i paše bosanskog, prihvaćene od mletačke republike. Napredak, hrvatski narodni kalendar XXI za godinu 1932, str. 197—200.

— Zulfikar, sablja hazreti Alije. Napredak, hrvatski narodni kalendar, XXII za godinu 1933, str. 136—139.

— Tri junaka Cifre. Kalendar Narodna Uzdanica IV za 1936, str. 108—115.

— Odsutnost Husrev-begova iz Sarajeva godine 1534—1536. Glasnik Zemaljskog muzeja XLVI (1934), svezak za historiju i etnografiju, str. 91—106.

— Zlatni Prag u tradicijama jugoslovenskih Muslimana. Zbornik

za narodni život i običaje Južnih Slavena, knj. XXIX, sv. II, str. 69—78.

— Bezi Kopčići. Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, knj. XXIX, sv. 1, str. 38—59.

— Bošnácké čety na Morave. Časopis Vlastneckého Spolku Musejniho v Olomouci, XLIII, 1930, br. 1—4.

Počevši od 1934. Šimčik je sarađivao u Novom Beharu u rubrici »Male priče i dosjetke«, objavivši velik broj pričica i anegdota, za koje je redovito pronalazio paralele.

U nekoliko prilika Šimčik je pisao i o Gazi Husrev-begu i njegovu djelu, i to osvrćući se u članku »Solaci« na poznatu Gazi Husrevbegovu sliku, kako u Glavogodini prima austrijsko poslanstvo, dalje pišući o odsutnosti Gazi Husrev-bega iz Sarajeva godine 1534—1536, te prikazujući u Narodnoj starini 31, Zagreb 1935., Gazi Husrevbegovu spomenicu o četiristogodišnjici njegove džamije u Sarajevu 1530—1930, Sarajevo 1932.

Navodeći kako je Gazi Husrev-beg širio granice carstva na zapad i sjever, Šimčik piše:

»U tim osvajanjima povećao je Husrev beg znatno svoj ionako veliki očinski imetak, koji je upotrijebio kao velik mecena Sarajeva u dobrotvorne i prosvjetne svrhe: sagradio je najveću islamsku bogomolju u Sarajevu, karakterističnu džamiju, koja i danas nosi njegovo ime; zatim vodovod, dvije medrese (visoke škole), Hanikah i Kuršumliju; dva bezistana (zatvorene tržnice s dućanima), musafirhanu (putnički dvor), dvije banje i cijele čaršije s magazama i dućanima. Osim toga obnovio je Carevu džamiju svu i sagrađio joj kameni minaret. Tim svojim građevinama

učinio je Gazi Husrev-beg Sarajevo od turske vojničke kasabe velikom trgovačkom i kulturnom varoši, koja je ostala glavnim gradom zemlje i onda kada su naskoro njegovi nasljednici prenijeli svoje sjelo u Banju Luku i Travnik. Veći dio zadužbina Husrev-begovih postoji i danas i služi plemenitoj svrsi, koju im je odredio njihov osnivač. Radi toga može se lako razumjeti, da se među Muslimanima sarajevskim rodila misao, da četiristotu obljetnicu Husrev-begove džamije proslave velikom priredbom. To je bilo učinjeno 1932. uz veliko učešće muslimana ne samo iz Bosne i Hercegovine nego i iz ostalih krajeva. U toj prigodi izašao je zbornik od kojih trideset članaka u kojima razni autori (Ć. Truhelka, Fehim Spaho, Mato Bajlon, Muhamed Emin Dizdar, Jusuf Tanović, Aleksandar Wundsam, Alija Nametak, Salih Ljubunčić i Hamdija Kreševljaković, kojemu je bila isprva povjerena redakcija spomenice i koji je sam napisao polovicu svih članaka) osvjetljuje život Husrev-begov, historiju i današnje stanje i djelovanje njegovih hajrata. Neki od tih članaka bili su štampani prije (u »Novom Beharu« 1. juna 1930. i drugdje) i ovdje su bili dopunjeni« ...

»O Husrev-begu pisali su veće studije po turskim izvorima Mehmed Spaho (»Behar«, Sarajevo 1906—1907. i posebno) i Mirza Safvet (Bašagić) g. 1907, kada se mislilo da se navršilo četiri stotine godina, kako je Husrev-beg došao u Bosnu, i Ć. Truhelka, koji je upotrijebio mnogo podataka kršćanskih izvora (Glasnik Muzeja u Bosni i Hercegovini 1912. i posebno). »Novi Behar« predlagao je 1. juna 1930. da se koji marljiv istorik vješt turskom jeziku pošalje u Carigrad da ondje pregleda sidžile

(!), koji su pisani u vrijeme Husrev-begovo. Ta se želja nije ispunila. O Husrev-begu ima međutim o bilje vijesti u štampanim kršćanskim izvorima, koje još nijesu bile iskorištene. Po njima je piscu ovih redaka uspjelo rasvijetliti jedan taman dosad period Husrev-begova života u članku »Odsutnost Husrev-begova iz Sarajeva godine 1534—36« (Glasnik muzeja u Bosni i Hercegovini XLVI).

»Truhelka je dao dobru sliku Husrev-begova rada, ali samo na temelju onoga, što su mu mogle pružiti siromašne sarajevske biblioteke i vlastito istraživanje u bogatim dubrovačkim arhivima. Mnogo data o tom periodu bosanske historije ima u potpunom izdanju Sanudovih Dijarija, zatim u Laszowskoga Monumenta Habsburgica i Šišićevim Acta comitialia Croatiae (oboje u Monumenta spectantia hestoriae Slavorum meridionalium, vol. 35, 36, 38) i drugdje. U tim različnim izvorima nalazi se također obilje vijesti po kojima bi se dala napisati opširna studija o Šibeničaninu Muratu vojvodi ili ćehaji (zamjeniku) Husrev-begovu, koji je bio isprva rob, a onda oslobođenik i posinak Husrev-begov, koji je uživao neograničeno povjerenje svoga gospodara i koji je ukopan (1545) u svome zasebnom turbetu do turbeta svoga poočima u haremu Begove džamije«.

Zanimljivo je ono što Šimčić dodaje u bilješki, govoreći da nije ni malo sigurno što piše Truhelka i svi drugi prema njemu da se Murat-beg zvao Tardić. »U Sanuda osim Tardich piše se prezime njegova brata Zorzi iz Šibenika Faidich i Gaidi«.

DR HAZIM ŠABANOVIĆ rođen je u Poričanima kod Visokog 22. jula 1916. Završio je Višu islamsku

šeriatsko-teološku školu u Sarajevu. Godine 1954. obranio je doktorsku disertaciju pod naslovom »Bosanski pašaluk, postanak, upravna podjela i unutrašnje uređenje«, koju je objavio (1959) u izdanju Naučnog društva Bosne i Hercegovine. Na radu je najviše vremena proveo kao saradnik Orijentalnog instituta u Sarajevu.

Šabanović je jedno vrijeme bio i službenik Gazi Husrev-begove biblioteke (1948. i 1949.). Inače je o ovoj biblioteci napisao više radova te započeo rad na izdavanju njenog kataloga, o čemu se govori na posebnom mjestu u ovim Analima. Šabanović je dalje napravio i opširna regesta sarajevskog sidžila od 1555—1558; ta registra nisu izdata, ali su dobro poslužila nekolicini naših naučnih radnika pri izradi pojedinih njihovih monografskih studija. U odnosima dra Šabanovića prema Gazi Husrev-begovoj biblioteci treba podsjetiti i na to da je od 1966. pa do svoje smrti bio član njenog savjeta i svojim zrelim sugestijama doprinio unapređenju rada biblioteke.

Važio je kao turkolog i historik, a bio-bibliografski je obrađivao bosanske muslimanske pisce na orijentalnim jezicima.

Dr Šabanović je zaslužan među ostalim po tome što je znalački i sa dosta akribije prilazio izdavanju turskih izvora za historiju jugoslavenskih naroda. Od kapitalne su važnosti za bosansku historiju njegova dva rada »Turski dokumenti u Bosni iz druge polovine XV stoljeća« (Istorijsko-pravni zbornik, Sarajevo, 1, 1949, 2, str. 177—208) i »Krajište Isa-bega Ishakovića. Zbirni katastarski propis iz 1455« sa značajnim komentarom (Orijentalni institut, Sarajevo 1964). Važan je Šabanovićev udio i pri izdavanju edicije, također Orijentalnog instituta »Kanuni i kanun-name za bosanski, hercegovački, zbornički,

kliški, crnogorski i skadarski sandžak» (Orijentalni institut, Sarajevo 1957). Počeo je i s izdavanjem vakufnama, pa je objavio rad »Dvi je najstarije vakufname u Bosni« (Prilozi za orijentalnu filologiju 2, 1951, str. 5—38) kao i vakufnamu Mustafa-bega Skenderpašića (Prilozi za orijentalnu filologiju 3—4, 1952—1953, str. 403—413).

Posebno je zapažen i stekao zahvalnu čitalačku publiku Šabanovićev rad na prevođenju glasovitog turskog putopisca Evlije Čelebije; Šabanovićevi odlomci putopisa Evlije-Čelebije o južnoslavenskim zemljama izašli su tri izdanja (Sarajevo 1954, Sarajevo 1957 i Sarajevo 1967). Od naročite su važnosti Šabanovićevi kometari i rječnik uz Evlija-Čelebijin tekst, kao i uvodna studija o Evliji-Čelebiji.

Šabanović je s dosta metodičnosti pristupio obradi turskih izvora, pa u ovome pogledu zauzima svoje važno mjesto njegov »rad »Turski diplomatski izvori za istoriju naših naroda« (Prilozi za orijentalnu filologiju I/1950, str. 117—149), pa i rad iz kronologije »Izrazi evâ'il, evasit i evahir u datumima turskih spomenika« (Prilozi za orijentalnu filologiju 2/1951, str. 213—237).

S područja naše književne historije Šabanović je objavio radove o Šeh-Juji (Prilozi za orijentalnu filologiju 8—9/1958-59, str. 29—35) i Hasan-Kafi Pruščaku (Prilozi za orijentalnu filologiju 14-15, 1964—65, 1-31), a ovdje bi se moglo uvrstiti i njegovo izdanje »Popisi kadiluka u Evropskoj Turskoj od Mostarca Adbulaha Huremovića« (Glasnik Zemaljskog muzeja 54/1942, str. 307—356). Međutim njegovo posljednje napisano, a jamačno najvrednije djelo o književnom radu Bošnjaka Muslimana na orijentalnim jezicima još nije objavljeno, iako je uglavnom dovršeno, u koliko se tiče

pisaca do kraja XVII vijeka, pa i u kasnije doba.

Više ranijem periodu njegova naučnog rada pripadaju monografije o pojedinim našim istaknutim ljudima na Porti (Ibrahim paša Novošeherlija, Novi Behar 9/1935—1936, Murat-paša Hrvat, Sarajevo 1936, Ibrahim paša Požeški, Hrvatsko kolo 23/1942, 68—82). Iz kasnijeg perioda njegova naučnog stvaranja potječu prilozi o pojedinim namjesnicima u našim krajevima (Ferhad-beg Vuković-Desisalić, Zbornik Filozofskog fakulteta Beogradskog univerziteta IV, 113—127 — Skender-paša, Istorijski glasnik I 1955, 1—18).

Šabanović se nadalje intenzivno bavio historijom Srbije i Beograda, prije svega izdavanjem izvora iz toga domena. Može se šta više reći uzevši voluminozno da vrlo zamašan dio njegova opusa otpada na srpsku historiju (Turski izvori o srpskoj revoluciji, knj. I, Beograd 1956, Turski izvori za istoriju Beograda, knj. I, Beograd 1964. dok knj. II još nije objavljena, ali je završena).

Šabanović je objavio još čitav niz većih i manjih radova, a valja spomenuti i njegovu saradnju u »Enciklopediji Jugoslavije«, »Vojnoj enciklopediji« i »Historiji naroda Jugoslavije« (knj. II).

Sudjelovao je na više znanstvenih skupova u zemlji i inostranstvu.

Šabanovićeva smrt znači golemi gubitak za našu nauku, posebno turkologiju. Šabanović je strašću istinskog učenjaka neumorno pretraživao i proučavao turske arhivalije i druge izvore, izdajući ih i pišući studije. To mu je osiguralo ne samo kod nas već i u svijetu rang cijenjenog naučenjaka. Mnogo je bio zaokupljen starim turskim katastarskim defterima iz

XV i XVI vijeka, pa su mu defteri — kao i Kreševljakovićevo radovi — dobro poslužili kod izrade njegove doktorske disertacije, u kojoj ima i ozbiljnih propusta. Vazio je za jednog od najboljih poznavalaca ovih deftera u svijetu. Bio je pravi virtuoz u dešifriranju starih turskih tekstova.

Govoreći o njemu u nekrologu u časopisu *Balcanica*, II, Beograd 1971, prof. Vaso Čubrilović piše:

»Život Hazima Šabanovića i kao čovjeka i kao naučnog radnika vrlo je zanimljiv. Spadao je u mali broj muslimanskih školovanih ljudi u Bosni i Hercegovini, koji je bio poreklom sa sela i probio se napred samo zahvaljujući svojoj darovitosti, svojoj vrednoći i svojoj upornosti i ljubavi za nauku. Imao je nekoliko osobina koje su mu omogućile da se razvije kao ozbiljan naučni istraživač istorijskih nauka. Pored svoje darovitosti i vrednoće lako je primao sve ono što treba da ima jedan savremni istoričar. Bio je vrlo kritičan u oceni izvora i do pedantnosti savestan na poslu. Naročito je upadala u oči kod njega stvaralačka strast, bez koje nema pravog naučnika u istoriji. Sagorevao je na poslu, svega je interesovalo, sve je želeo da obuhvati i sve sam da uradi. Zato je preuzimao zadatke raznovrsne i mnogobrojne, koji su često puta prevazilazili njegove duhovne i telesne snage. I umro je u Carigradu za pisanim stolom proučavajući građu carigradskih arhiva«.

DERVIS BUTUROVIĆ-FAZLIBE-GOVIĆ bio je po zvanju šeriatski sudac. Rođen je u Seonici kod Kojnice 1885. godine.

Želimo se ovdje osvrnuti na njegovo djelovanje prije svega za to jer je autor više vrijednih historioografskih priloga, od kojih se jedan dio odnosi na prošlost njego-

va zavičaja, a i za to jer je njegovo djelovanje od izvjesnog značaja za Gazi Husrev-begovu biblioteku.

Buturović — koji je u svome članku »O postanku prezimena Buturović« (*Novi Behar* X, str. 121) iznio zanimljivu pretpostavku da njegova porodica vodi porijeklo od gosta Radina iz Seonice — napisao je više priloga, u koje je uvrstio, odnosno komentirao pojedine dokumente (na turskom jeziku), koji se odnose na određena pitanja iz naše prošlosti. Ovdje bi se mogli nabrojati njegovi radovi: »Murase-la kadije i muftije neretvanske oblasti feraišćije Osmana od 3. ramazana 1235« (*Glasnik Islamske vjerske zajednice X/1942*, 7, str. 203—205), »Jedna značajna fetva« (*Glasnik Islamske vjerske zajednice X/1942*, 9, 248—250), »Jedan dokumenat o nasiljima nad muslimanskom rajom« (*Glasnik Islamske vjerske zajednice X/1942*, 8, str. 225—226), »Jedan dokumenat o djelovanju⁹ i berivima kadija« (*Novi Behar* 1944, br. 21, str. 334), »Nešto o postanku erazi mirije i o ustanovljenju mirijskog nasljednog reda« (*Glasnik Islamske vjerske zajednice XII/1944*, 6-7, str. 111—117), »Povodom jedne vakufname« (*Glasnik Vrhovnog islamskog starješinstva III/1952*, 1-4, str. 55—60), »Isprave spahijskih porodica iz nahije Neretve« (*Prilozi za orijentalnu filologiju 1956/1957*, sv. VI-VII), »Jedan interesantan dokumenat iz prošlosti nahije Fojnice« (*Glasnik Vrhovnog islamskog starješinstva XIII/XIV*, br. 10-12, str. 370—371), dalje (zajedno sa Hamidom Hadžibegićem) »Berat Hodaverdi Bosna Mehmed bega iz 1593. god.« (*Prilozi za orijentalnu filologiju 1962/63*), »Dvije konjičke vakufname« (*Glasnik Vrhovnog islamskog starješinstva XXIX*, br. 7-8, str. 305—309),

»Bilješke o nekim starim džamijama« (Glasnik Vrhovnog islamskog starješinstva 1967, br. 7-8, str. 326—329). Ostao je u nauci nezapažen, ali je značajan njegov rad »Tursko agrarno zakonodavstvo prema jednom rukopisu zbornika agrarnih zakona iz 1721. godine«, objavljen u Mjesečniku Hrvatskog pravnčkog društva 1945, br. 1, str. 5. O Seonici, Konjicu i neretvanskoj nahiji napisao je više radova i to u Glasniku Vrhovnog islamskog starješinstva XXXI, br. 4-6, str. 244 i 11-12, str. 596; 1968, 11-12, str. 526; XXXII, 1969, br. 3-4, 7-8 i 9-10; XXXIII, br. 1-2, str. 26, br. 3-4, str. 37; br. 7-8, str. 390—392; br. 11-12, str. 583 i XXXIV, br. 1-2, str. 90. Pažnje je vrijedan i Buturovićev članak »Nešto o upotrebi orijentalnih mirodija kod bosanskohercegovačkih Muslimana i o porijeklu, svojstvima i značaju tih mirodija« (Glasnik Vrhovnog islamskog starješinstva XX, br. 10-12, str. 329—330).

U Gazi Husrev-begovoj biblioteci očuvaće se uspomena na Buturovića i za to, što je jedan od njenih darodavaca (vidi Glasnik Vrhovnog islamskog starješinstva 1955, str. 17). Nadalje Derviš Buturović je preveo s arapskog jezika na naš jezik poznati kodeks o službi hizbe (tržnog nadzora) pod naslovom Nihajet-urrudbe od Abdulah b. Nasr b. Abdulah b. Muhamed Eššizerije prema jednom novom prijepisu, koji se sada čuva u Zavodu za zdravstvenu zaštitu Bosne i Hercegovine u Sarajevu, a taj je prijepis napravljen po rukopisu Gazi Husrev-begove biblioteke.

OSMAN ASAF SOKOLOVIĆ rođen je u Sarajevu 1882. godine. Poslije školovanja zaposlio se kao tajnik Trgovačko-obrtničke komore u Sarajevu. Rano je penzioniran,

što mu je omogućilo da se u punoj mjeri mogao posvetiti svojoj pasiji prema knjizi i izučavanju naše kulturne i ekonomske historije.

Sokoloviću je knjiga bila glavna preokupacija u toku čitava života. Pa i u njegovoj porodici mnogo se cijenila knjiga. Djed mu Sunulah efendija Sokolović, državni tužilac, mnogo poznat i cijenjen iz predokupacionog Sarajeva, imao je golemu biblioteku: Osman je zapamtio da su jedna velika rafa i jedan pokretni ormar u staroj kući u Sunulah-efendinoj ulici u Sarajevu bili puni knjiga.

Već kao dijete bavio se knjigom. Prvo što je čitao bile su Hörmannove Narodne pjesme; čitao ih je sa starijim bratom Tefrikom, katkada i kradimice kasno u noć pri fiži (maloj lampi), kada bi otac i maćeha (a majke nije ni zapamtio!) već bili utrnuli lampu i zabranili djeci — iz razloga opreza, da se šta ne bi zapalilo — da lampa dalje gori.

Ostavši rano, i bez oca, najbliži rođaci odlučiše da Osman nastavi školovanje u Stambolu. Tamo se sa bratom Tefrikom smjestio u jedan privatni internat i pohađao licej. O njemu se brinuo Sarajlija Muharem ef. Smaiš, koji je — što u ovom slučaju nije bez značaja — imao štampariju i izdavao knjige (Smaiš je bio ugledna ličnost kod sultan Hamida; austro-ugarski povjerljivi izvještaji tretiraju ga kao jednog od glavnih aktera u pokretu protiv Austro-Ugarske). Osman se s bratom po tome upisao u jedan licej u Brusi. »Na to smo se odlučili« — pričao je — »jer smo znali da u Brusi ima mnogo Bosanaca, pa se šta više u jednom kvartu govorilo samo bosanski, a i zrak je u Brusi sličan sarajevskom.« Završivši licej u Brusi morao je takoreći ilegalno ostaviti Tursku, jer se izjasnio protiv apsolutističkog režima, pa je tako postao

meta špijunima. I dok se nalazio na školovanju u Brusi svakih ferija je dolazeći u Sarajevo donosio kofer-dva knjiga. Tako se začínjala njegova biblioteka, sigurno najbogatija privatna biblioteka u Bosni i Hercegovini. U Turskoj je dobro naučio turski jezik, a to je bilo od ogromne koristi za njegov kasniji naučni rad.

»Vrativši se sa maturalnom svjedodžbom liceja u Brusi, kako nisam imao roditelje ni stana u Sarajevu, a volio selo, ljetovao sam u Hotočini u odžaku koji mi je nasljedstvom ostao iza očeve majke« — piše Sokolović u svome posljednjem sastavu namijenjenom za predgovor (nesuđenom) petom izdanju pripovijesti »Munevera«. ...»Iz Stambola sam donio kofer raznih knjiga, među njima i »Muneveru« u kojoj je opisana ljubav dvoje mladih. Sinulo mi je u glavu da je prevedem. Upisavši se u zimski semestar na pravni fakultet zagrebačke univerze kao prvi đak s turskom školom i poznajući pored turskog i francuski jezik, bio sam rado viđen među kolegama kao i među građanstvom. Naravno da su se i jedni i drugi interesirali za kulturne prilike u Turskoj. Slušali su moja izlaganja. Spomenuo sam i Đuzidu Sabri i njen mali roman Muneveru, koji sam bio upravo preveo. Predložiše mi da taj svoj prevod objavim. Tako je počeo da izlazi taj moj mali roman u Narodnim novinama. Izlazio je u nastavcima od 8. juna do 13. jula 1907. Dobio sam 27 kruna honorara. To je bilo moje prvo pojavljivanje u štampi.«

Ljubopitljiva duha, Sokolović se nije zadovoljio sa Zagrebom, već je nastavio sa studijem na sveučilištu u Pragu, a onda se upisao na sveučilište te privatnu akademiju trgovačkih znanosti u Lausanni. Često je s ponosom govorio da je tamo bio đak čuvenog švicarskog

kriminaliste Rodolpha Archibalda Reissa, s kojim je osobno kontaktirao. Šta više znao je isticati, da je on tim kontaktima pridonio Reissovoj ljubavi za jugoslavenske narode (poznato je da je Reiss kasnije za Svjetskog rata bio dobrovoljac u srpskoj vojsci). Tvrdio je i to da mu je studij kriminalistike pomogao i u radu na historiji, jer da istraživačke metode u kriminalistici dobro pomažu u naučno-istraživačkom radu.

I za studija u zapadnim zemljama Sokolović je uvijek prtio knjige za svoju biblioteku, koja je 1963. godine — kada ju je ustupio Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu — narasla na više hiljada primjeraka, među kojima preko 400 starih rukopisnih djela.

Valja ovdje naročito podvući da je Sokolović i prije ovog ustupanja bio usko vezan sa Husrev-begovom bibliotekom; on je u njoj provodio na istraživačkom radu dane i dane, pa je primjerice indicirao za svoje naučne potrebe sve iole značajnije podatke iz siđžila koji se čuvaju u ovoj biblioteci. Nadalje se jedan dio njegovih radova bazira na građi iz Gazi Husrev-begove biblioteke. Još da podsjetimo da je on već negdje oko 1934 darovao čitav komplet Glasnika Zemaljskog muzeja ovoj biblioteci. S ovim u vezi treba dodati da je prikupio važnu i značajnu građu o samom Gazi Husrev-begu i njegovim djelima. Znao je često isticati kako je preko 20 institucija bosanskih Muslimana vezano uz Gazi Husrev-begovo ime ili su se razvile, istina, poslije Gazi Husrev-bega, ali u okviru njegova vakufa. Ovaj je materijal ostao neobjavljen; neposredno na Gazi Husrev-bega odnosi se Sokolovićev rad »Gazi Husrev-beg u narodnoj pjesmi« (Novi Behar IV, 7-8, 15 X 1932),

u kojem se iznosi, možda i historijski fundirano, predanje o Gazi Husrev-begovoj pogibiji u blizini Podgorice (današnjeg Titograda) u borbi s plemenom Kući zajedno sa dvije verzije narodne pjesme koja se odnosi na taj događaj, zabilježene od Haveričke, kćeri Ali-age Vranića te od Husejn-age Vranića.

Sokolović je objavio i jedan dokumenat o Gazi Husrev-begu, koji se danas čuva u Arhivu grada Sarajeva; nije bio siguran o datumu toga dokumenta, zapravo Gazi Husrev-begove bujrukdije, da li se name ima čitati kao datum početak safera 928, što odgovara početku januara 1522 ili početak safera 938, što odgovara sredini septembra 1531. Gazi Husrev-beg je bio namjesnik i 1522. i 1531, pa se teško opredijeliti bilo za jedan bilo za drugi datum. Bujrukdija u Sokolovićevu prijevodu glasi:

»Gospodinu naibu časnog šerīata, uglednicima, učenim ljudima i sudcima u fojničkom i kreševskom kadiluku, neka im se čast poveća! (Ova se zapovijed upućuje) i časnome zastupniku emina (ime mu nečitljivo), kojemu neka se vlast poveća. Poslije pozdrava i izraza poštovanja saopćuje se slijedeće:

U posljednje vrijeme svećenici u Fojnici i tamošnjim krajevima došli su ovamo i izjavili da su od starina po starom običaju obilazili od crkve do crkve i vršili ono što je uobičajeno (apostolat), ali su ih u tome počeli sprečavati ljudi i službenici sadašnjeg emin-bega. Tako se oni žališe da ih uznemiruju.

(Povodom ovih žalbi) potrebno je da stvar izvidite kako bi spomenuti svećenici mogli od crkve do crkve i od sela do sela da obilaze i vrše ono što je uobičajeno, kako su to i do sada činili i kako je njihovim nevjerničkim (!) propisima određeno.

(Zapovjeda vam se), da nikog od njih protivno od ovoga (ove bujrukdije) ne uznemirujete i da im ne dosađujete. Toliko na znanje i ravnanje.

Pisano početkom mjeseca safera 928 (938) u mjestu Sarajevu«.

Sokolović napominje da se na poledini ove bujrukdije nalazi originalni muhur, na kome stoji »Ponizni Božji rob Husrev« (Nekoliko dokumenata o toleranciji naših predaka. Glasnik VIS-a, 1969, 1-2 i 3-4).

Sokolović je bio pasionirani bibliofil. Za njega su predstavljali vrijednosti i odbačeni posve rasuti, uprljani i oštećeni rukopisi i rukopisni fragmenti, pa je sabirajući sve što je ocijenio kao iole značajno spasio često dragocjeno kulturno blago. Tako je on na pr. u korica-ma jedne stare knjige, kada joj je rastavio stranice, pronašao značajne akte o gradnji mosta na Drini; tu je bio i jedan dokumenat iz kojeg se vidi da je Mehmed-paša Sokolović gradeći most uz skupe pare od kršćanki Svjedane, kćeri Nikoline, i Mande (Magdalene) otkupio zemljište za to svoje zdanje. Među mnogobrojnim raritetima do kojih je došao spominjemo spjev Aga-dedeta iz XVII vijeka o životu u Dobor-gradu i okolnim naseljima te o smrti Osmana II (čiji prijevod objavljujemo u ovoj knjizi Anala), dalje hagiografiju o Sal-tuk-dedet, u kojoj je na jednom mjestu spomenut i bosanski kralj, zatim biografsko djelo o Mahmut-paši Abogoviću iz koje se vidi da je ovaj turski državnik, koji je uzeo učešća i pri osvojenju Bosne, porijeklom slavenski pop iz okoline Bitolja. Sokolović je pronašao i turske dokumente o Bosni sa spomenom Tihomira, po svoj prilici bosanskog kneza župe Drina iz X. vijeka. Pronašao je i dijelom objavio i dosta rukopisa sa tzv. alhamiada tekstovima, tj. tekstovima

koje su naši ljudi pisali arebicom, a svojim narodnim jezikom. Sokoloviću imamo zahvaliti da je otkrio neka pisma, iz kojih se zaključilo, da je već Salih Muvekit u tursko doba počeo sakupljati narodne pjesme i štampao svoje tekstove ćirilicom. Sokolović je nadalje sabrao kolekciju medicinskih rukopisa (oko 45; sada se čuvaju u Zavodu za zdravstvenu zaštitu Bosne i Hercegovine u Sarajevu) i o tome napisao bibliografski prikaz, a u zajednici sa Smail-Haki Čauševićem izdvojio iz njih recepture u posebnom (neštampanom) radu.

Najviše na bazi svoje biblioteke izradio je prvu bibliografiju posebno štampanih djela koja su izdali bosanski Muslimani od 1878—1948 (Sarajevo 1957). Recenzirajući ovu bibliografiju F. Bajraktarević je u Prilozima za književnost, jezik, istoriju i folklor 24 (3-4/1958, str. 342—344) naglasio da je sastavljanje Pregleda »bilo skopčano sa mnogo objektivnih i jedva savladivih teškoća« ističući da Pregled »sadrži masu pisaca i spisa, knjiga i brošura za koje većina nas i ne zna da postoje. Kako ovaj rad sadrži verovatno iscrpan spisak knjiga i brošura, objavljenih u okviru oznake u naslovu, on se može pozdraviti kao ozbiljan prilog i korisna dopuna našoj bibliografiji uopšte. Svakako Sokolovićeva preduzimljivost i uloženi trud su za veliku pohvalu, a njegov Pregled će se pokazati korisnim u više slučajeva.«

Sokolovićev se rad međutim ne iscrpljuje samo u bibliografiji (kao što je na pr. bio slučaj sa isto tako jednim odličnim i zaslužnim bibliofilom Aleksandrom Poljanićem). Sokolović se i aktivno bavio naukom, ali i drugim javnim djelatnostima.

Bibliografija objavljenih radova kojima je Sokolović autor broji 50-60 jedinica, a uz to je ostalo

najmanje 20-tak Sokolovićevih neobjavljenih radova.

Zanimljivo je da je on pokazivao dosta smisla za ekonomsku historiju. Bavio se više historijom bosanske trgovine, prepustivši svom dobrom prijatelju Hamdiji Kreševljakoviću da izučava historiju zanatstva, mada je Sokolović i o zanatima dao nekoliko priloga. Sokolović je bio prvi koji je upozorio na postojanje vakufskog kreditnog poslovanja, a njegov prilog Vakufi kao komunalne ustanove, po svojim svježim idejama, daje ključ za razumijevanje urbanističkog razvoja u tursko doba. Sokolović je obrađivao i historiju voćarstva u Bosni, ali na žalost taj je rad ostao nedovršen.

Iz naše kulturne i političke historije Sokolović je dao vrijednih priloga. Ovdje bi mogli navesti njegov rad o prilikama u Bosni potkraj XVII vijeka, dalje rad o pobuni muslimanskih seljaka i pogibiji sarajevskog mulle 1682. godine, o mjerniku i izumitelju jednog pontonskog mosta iz XVIII. vijeka, Sarajliji Muzafjeriji, o starim rukopisima o putovanju na hadž, o historiji Brčkog, Tuzle, Tešnja itd.

Sokolović se mnogo bavio trgovima islama u našim krajevima prije dolaska Turaka. On je o tome sakupio dosta materijala, ali nije napisao ni jedan rad. U tome su ga pretekli neki drugi, koji su sigurno stajali pod utjecajem njegovih ideja.

I inače je Sokolović s mnogo osnove nazivan »Ideenmacher«, ali u jednom dobrom smislu. Bio je vrlo maštovit i u usmenom izlaganju svojih ideja često presmion, ali je bio krajnje oprezan i kritičan kada je svoje ideje pismenim putem saopćavao. I nauci je uostalom potrebna mašta, ali samo kao jedna prethodna faza u misaonim procesima, u kojima se vrši jedno strogo selekcioniranje, pa to onda

rezultira znanstvenom tezom ili hipotezom. A znanstvenih koncepata, moramo priznati, dao je i Osman Asaf Sokolović, mada je više poznat i priznat kao bibliofil.

FRANZ BABINGER (rođen 1891.) orijentalist je svjetskog glasa. Našoj široj javnosti postao je bolje poznat pojavom prijevoda njegova djela »Mehmed osvajač i njegova doba« u izdanju Matice srpske u Novom Sadu, koje inače, kao i još neki drugi Babingerovi radovi, nije najbolje primljeno u muslimanskim krugovima.

Babinger je napisao i nekoliko radova koji se direktno odnose na kulturnu prošlost bosanskih Muslimana.

Tako je 1922. godine obradio u bečkom »Mitteilungen zur Osmanischen Geschichte« (I sv., str. 151—166) jednu vakufnamu koju je sastavio s mnogo pjesničke ljepote Nerkesija Sarajlija u radu pod naslovom »Ein türkischen Stiftungsbrief des Nerkesi vom Jahre 1029/1620«.

U svome djelu »Die Geschichtsschreiber der Osmanen und ihre Werke« (Leipzig 1927) Babinger je obuhvatio i nekoliko starih naših historika koji su pisali na turskom jeziku. U Glasniku pak Zemaljskog muzeja za 1930. u članku pod naslovom »Fünf bosnisch-osmanische Geschichtsschreiber« dopunio je ova svoja istraživanja, osvrnuvši se na bosanske historike i kroničare Mustafu Ševki Bašeskiju, Ibrahima Kapića-Vehbiju, Salih-sidki Mahmudkadića, Saliha Mueveta i Muhamed-Enveri Kadića.

Na naše zemlje odnosi se i Babingerov članak »Aus Südslaviens Türkenzeit« (Berlin 1927), pa dijelom i djelo štampano iste godine u Berlinu sa suautorima R. Graggerom, E. Mittwochom i J. H. Mordtmannom pod naslovom »Literaturdenkmäler aus Ungarns Türken-

zeit« (ovdje je između ostalog objavljen jedan naš alhamiadao tekst iz XVI vijeka).

Babinger je napisao i tri priloga koji se odnose na spomenike kulture u Bosni, osvrnuvši se na navodni grob Saltuk-dedeta u Blagaju (Jugoslovenski turizam I, 8. sv., str. 20—22), dalje govoreći o Pruscu, tome s mnogo razloga čašćenom nekadašnjem kulturnom žarištu bosanskih Muslimana, u članku pod naslovom »Das bosnische Mekka« (Münchener Neueste Nachrichten, god. LXXXII, München 4. marta 1929.) te pišući o mostarskom mostu (Die Brücke von Mostar, Morgenblatt, Zagreb LIII, br. 115 od 15. maja 1938).

U dva maha Babinger je obrađivao arhiv Bošnjaka Osman-paše, rodod iz sela Kazanaca kod Gacka (Das Archiv des Bosniaken Osman paša, u posebnoj knjizi, Berlin 1931, te u Mitteilungen des Seminars für Orient. Sprachen XXXIV, Berlin 1931).

Naše historije se tiče i Babingerov članak »Eine unverwertete Quelle zur bosnischen Geschichte« (Morgenblatt, LI, br 24 od 28. I 1934), u kojem je objavljeno svjedočanstvo Jörg-a vom Nürnberg-a o Bosni iz 1496. godine.

Za naše Anale je od posebnog interesa Babingerov članak »Muslimische Handschriften in Jugoslawien«, objavljen u zagrebačkom »Morgenblattu« (L god., br. 1 od 1. I 1933).

Ovaj članak i danas ima dokumentacionu vrijednost, a donekle i aktuelnost. Babinger je u to doba bio uveliko razvio akciju oko otkupa muslimanskih rukopisa, rađeci u ime Akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu, u okviru koje je osnovao orijentalnu zbirku. Tada se, moguće i s mnogo osnove, pričalo da otkupljuje određene knjige u svoje osobne svrhe, pa je jedan muslimanski list

apelirao na Ministarstvo prosvjete, da se povede računa o tome da se rukopisi rasuti po Jugoslaviji ne iznose u inostranstvo. Tim povodom Babinger u spomenutom članku piše:

»Moram priznati da me taj prijedlog mnogo iznenadio. Prije tačno pet godina pisac ovih redaka počeo je u ime Jugoslavenske akademije u Zagrebu sa planskim putovanjima po Bosni i Hercegovini i Južnoj Srbiji u cilju kupovanja najdragocjenijih rukopisa za spomenutu Akademiju. Bila su razna iskustva sa ovih putovanja po muslimanskim područjima, ali je najbolnija konstatacija da se gotovo nigdje nije posvećivala briga tome blagu. Izuzeću samo dvorskog savjetnika Carla Patscha, koji je u svoje vrijeme organizirao da se kupuju rukopisi za Balkanski institut u Sarajevu, koji je njegova tvorina. Ali pri tome ni on nije imao utvrđenog plana. Da sam ja u svoje vrijeme kupio svaki ponuđeni rukopis danas bi se zagrebačka zbirka sastojala od najmanje 10 hiljada komada, ali stanje u kome sam našao najveći broj ovih spisa ne da se ni opisati. Najveći dio bio je izvučen iz čoškova, gdje su ležali zaprašeni, sagnjili i najedeni od gamadi.«

Babinger u daljem izlaganju iznosi jednu tvrdnju koja je u najmanju ruku diskutabilna, ako ne i uvredljiva za bosanske Muslimane navodeći: »U čitavoj zemlji našao sam jedva trojicu ljudi koji su bili u stanju da utvrde sadržaj tih rukopisa i da razlikuju štampu od rukopisa«. Na ovaj prepotentno iznesen navod o nerazlikovanju štampe i rukopisa našao je za potrebno da reagira i Hamdija Kreševljaković u Novom Beharu VIII, 1-2, 1934—1935, str. 31 riječima: »Na tisuće Muslimana znade razlikovati tisak i rukopis, a ja znam da je onda dr Babinger poznavao

nešto više od tri čovjeka, koji se u ove rukopise barem toliko razumiju, koliko i gospodin Babinger.«

Babinger u istome članku dalje nastavlja: »O nastojanju da se ovi rukopisi očuvaju, moram kazati otvoreno, nisam mogao nigdje ništa primijetiti*). Od toga isključujem Safvet-bega Bašagića, koji je u sretnijim danima mogao da nabavi odličnu zbirku muslimanskih rukopisa, koje je kasnije najvećim dijelom morao prodati (u Požunu), pošto se u njegovoj domovini nije nitko našao da ih kupi. Da i ne govorim o onom staretnaru Muslimanu koji je, uostalom bez moga znanja, (ja sam za to saznao istom godinu dana kasnije, i to ne u Berlinu, nego u Sarajevu) poslao u Berlin veći broj djelomično vrijednih muslimanskih rukopisa, ali ih tamo nije nitko htjeo kupiti, pošto je želio na njima zaraditi čitav imetak. Ukratko nigdje nisam našao na razumijevanje u svojim nastojanjima«.

Opisujući na svoj način zbilja žalosni odnos prema našem kulturnom blagu Babinger je propustio da istakne da je rukopise otkupljivao upravo po bagatelnim cijenama. I kada mu je u jednoj prilici Derviš M. Korkut prijateljski prigovorio povodom kupnje jednog naročito vrijednog rukopisa, da li je pošteno što ga je bagatelno platio, Babinger je mirno odgovorio:

---

*) Ova Babingerova tvrdnja ne bi u cjelosti mogla izdržati kritiku. Spominjemo na pr. da je znatno prije nego je objavljen Babingerov članak Vakufska direkcija u Sarajevu svojim raspisom Br. 14.564/31 od 29. septembra 1931. apelirala da se »svi kitabi i dokumenta prikupe iz privatnih kuća i pohrane u Gazi Husrev-begovoj kutubhani, a da svi ti predmeti i dalje ostanju vlasništvo dosadašnjih njihovih vlasnika.«

»Ovo je trgovina; prodavalac je toliko tražio i ja sam mu platio koliko je zatražio.«

Babinger je u ovome zanimljivom članku dao i podatke koliko su u to vrijeme pojedine jugoslavenske zbirke sadržavale islamskih rukopisa, pa onda nadodaje:

»Što se tiče predložene zabrane izvoza muslimanskih starina, a specijalno rukopisa, praktično se nikad neće ta zabrana provesti. Tko se ozbiljno brine za čuvanje tih uspomena, pobrinuće se da ostanu u zemlji«. Temeljito je sumnjivo kada dalje Babinger uvjerava da je »uvijek smatrao svojom prvom dužnošću da svaki pojedini komad ostavim u zemlji i da se ni jedan ne prenese izvan granica. Ali ako se zaista nađe trgovac ili učenjak koji bi htio kupovati takve rukopise za svoje lične svrhe ili za potrebu domaćih muzeja, nitko mu u tome ne bi mogao stavljati ozbiljnijih zapreka. Kako saznajem, nedavno je jedan Englez kupio u Bosni više muslimanskih rukopisa i vjerojatno ih iznio iz zemlje.«

U zaključnim svojim mislima Babinger kaže:

»Umjesto povike i jeftine sentimentalnosti trebalo bi s muslimanske strane voditi brigu o tome da se širokim muslimanskim slojevima objasni vrijednost takvih spomenika, pa da se besplatno ili uz umjerene cijene povjere čuvanju državnih naučnih instituta. A isto tako trebalo bi poraditi na tome da se neki od mlađih muslimanskih učenjaka u Jugoslaviji posvete proučavanju prošlosti.«

ALOIS SCHMAUS rođen je u Meierstreu-u, Bavarska, 1901. godine; slavist, koji je dugo vremena živio i djelovao u Beogradu (1923—1944) a od 1946. kao profesor Univerziteta u Münchenu. Bosanske Muslimane zadužio je svojom studijom »Studije o krajinskoj epici« (Rad Jugoslavenske aka-

demije znanosti i umjetnosti u Zagrebu, knj. 297, Zagreb 1953, str. 29—247).

U ovom prilogu upoznaćemo se s nekim Schmausovim rezultatima proučavanja krajiške epike u kojoj je vidio podmakao stupanj epizacije.

Schmaus kaže:

»U muslimanskoj epici pojavljuju se jednim delom isti junaci kao u hrišćanskoj, naročito u uskočkom ciklusu, samo što je odnos prijatelja i neprijatelja obrnut. Izuzetak čine figure nekih hrišćana koji — kao Stjepan Maljković, uskok Radovan — stalno pomažu Turke u svojstvu pobratima. I Janković Stojan igra delimično čak pozitivnu ulogu u krajinskoj epici. Slični su velikim delom i siže i pesama. Jedna bitna razlika je ipak u tome što krajinski pevač rado bira velike, masovne pothvate umesto manjih akcija hajdučkog i uskočkog formata; to važi pre svega za tzv. „ungjurske“ pesme, ali se proširuje i na bliže lokalizovane pesme. Druga sadržajna razlika se sastoji u tome što tematika postaje uža. Krajinski pevač voli najviše one teme u kojima žena igra centralnu ulogu (otmice, krvave svatove) i obrađuje ih čak u okviru masovnih pohoda ili bar vezuje pojedinačne akcije sa ratovanjem šireg stila. Modernijem shvatanju odgovara i oružje, broj vojske i način borbe. U tom pogledu krajinska epika odražava kasnije i drugačije shvatanje, što je razumljivo kad se uzmu u obzir istorijski uslovi i činjenica da „Turčin“ ratuje kao pretstavnik jedne velike države. Svest o ovom poslednjem, antagonizam između feudalne samostalnosti i podaničke vernosti padišahu, između bosanskog autonomizma i ponosa zbog vodeće uloge u carevini, čini temu većine tzv. sultanskih pesama. Jedna dalja oznaka, koja se takođe tiče sadržine, jeste

unošenje bogatijeg kulturno-istorijskog gradiva, naročito ako je ono podesno da prikaže tursko gospodstvo, život i običaje u reprezentativnoj svetlosti. Ima usled toga mnogo više opisnih elemenata nego u hrišćanskoj epici, jedna bogatija slika kulturne pozadine.

Obuhvatanje obimnije radnje, sa većim brojem lica, pohodi masa, ukus za široko ispredena romantično-avanturistička zbivanja sa mnogo preokreta i zapleta, bogatstvo opisnih elemenata daju krajinskoj epici veliku, često preveliku opširnost. Ove iste crte smanjuju razumevanje za strogo motivsku pesmu, za strogu stilizaciju starinske epike i deluju u pravcu dezintegracije epskog stila. Ali ovim preobražajem izaziva se i proces u suprotnom pravcu. Novi zadaci traže i nov stil, novu tehniku za savlađivanje pripovedno-tehničkih teškoća. Nastojanja u tom pravcu pokazuju jedan zanimljiv proces daljeg razvijanja nasleđenih i stvaranja novih sredstava, pokušaj reintegracije na novim osnovama. Pri tome se polazi od starog i zajedničkog fonda. Dokazuju to i najstarije muslimanske epske pesme u Erlangenskom rukopisu, ali isto tako i relikti starog stila u novoj krajinskoj pesmi.

Istorijski razvitak i preobražaj od kraće epske pesme hrišćanskog i južnog muslimanskog tipa do opširne krajinske pesme pretstavlja ne samo za istoriju jugoslovenske epike, nego za istoriju epike uopšte jedan vrlo važan problem. Rezultat tog razvoja nije više »pesma« u smislu srpskohrvatske hrišćanske ili starogermanske junačke pesme, nego pored sve primitivnosti pretstadij jednog malog »epa«. Stoga ne iznenađuje ako se u stilskom razvoju i u tehnici konstatuju oni isti stilski simptomi i tehnički postupci koji su bitni za proces tzv. »epizacije«. Kao što je

Heusler pokazao u »Nibelunškoj pesmi« ovaj se razvoj da najbolje utvrditi na promeni pevačke tehnike. Ispitivanje krajinske epike s te strane omogućice bolju i tačniju definiciju pesme, baš i njenih razlika od hrišćanske epike, osvetlice jedan zanimljiv proces u razvoju jugoslovenske epike u kojoj krajinska pesma predstavlja jedan nov stupanj. Olakšace ujedno i istorijsko posmatranje, razlikovanje i profiliranje raznih stupnjeva stilskog razvoja, utvrđivanje međusobnih zavisnosti i uticaja. Ono će najzad doprineti da se zapravo i hrišćanska junačka pesma kako u svojim klasičnim ostvarenjima tako i u istorijskim i regionalnim varijantama, shvati i opredeli tačnije s obzirom na njene zaista bitne i presudne oznake.«

Upoređujući karakteristike »špilmanske« epike i kompozicije srednjevjekovnih epova Schmaus zaključuje da su dodirne tačke u toliko interesantnije i naučno značajnije što se u slučaju krajiške epike, po svemu sudeći, radi o spontanom i samostalnom razvoju, o prirodnom toku, koji nije nasilno prekinut vanjskim utjecajima i što evolucija krajiške epike ne vodi od pjevane pjesme do epa za čitanje, nego od kraće do opširne pjesme koja je i dalje određena za pjevanje uz instrument pred slušaocima.

ALEKSANDAR VASILJEVIĆ SOLOVJEV, pravni historičar ruskog porijekla, rođen je u Kalisz-u, Poljska, 1890. godine. Bio je univerzitetski profesor, među ostalim i na Pravnom fakultetu u Sarajevu (1947—1949).

Poznat je i priznat po svojim naučnim radovima iz srpskog i bizantijskog srednjevjekovnog prava, uporedne historije slavenskih prava, heraldike i drugih pomoćnih historijskih nauka. Naročito je ste

kao glas u svijetu po svojim studijama iz problematike bogomilstva.

Posebno cijenimo Solovjeve zasluge po tome što je učinio temeljit zaokret u nauci o pitanju izučavanja bosanske crkve, a onda i porijekla bosanskih Muslimana. Za stare Jugoslavije, pa i kasnije, bilo je dosta pokušaja, koji često nisu bili daleko ni od određenih političkih aspiracija, kojim se osporavala heterodoksnost bosanske crkve. Za Muslimane se počele iznositi tvrdnje da ih je grô doseljen naročito krajem XVII. vijeka (Glušac, Gaković); stećcima se poricalo svako bogomilsko obilježje.

Solovjev je u nizu svojih studija iznio snažnu argumentaciju iz koje proizilazi, da je bosanska crkva polazila od dualizma i šta više jedno vrijeme postala centar herezičkog pokreta za čitavu južnu Evropu. Bosanske bogomile je pokušao do kraja uništiti Stjepan Tomašević, ali mu se to osvetilo 1463, jer se Bosanci nisu htjeli da bore za njega kao kralja. Većina naroda prešla je na islam, ali je dugo vremena u Bosni zaostalo i kriptobogomila. Nadalje je dokazivao da su bosanski stećci bogomilske provenijencije.

Glavni Solovjevi radovi su ovi:

— Gost Radin i njegov testament, Pregled, II, sv. 7, 310—318, Sarajevo 1947.

— Postanak i propast »bosanske crkve«. Prosvjetni radnik, Sarajevo II/6 i 7-8, juni-juli-avgust 1947.

— Jesu li bogomili poštovali krst? Glasnik Zemaljskog muzeja, 1948. NS, sv. III, Sarajevo 1948, 81—102.

— Vjersko učenje bosanske crkve. Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Odjel za filozofiju i društvene nauke. Zagreb 1948.

— La doctrine de l' église de Bosnie. Bulletin de l' Academie ro-

yale de Belgique (Classe de Lettres). Séance du 4 octobre 1948. Tome XXXIV, Bruxelles 1948, str. 481—534.

— Nestanak bogomilstva i islamizacija Bosne. Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine I (1949), 42—75.

— Les bogomiles vénéraient-ils la Croix? Académie Royale de Belgique. Bulletin de la Classe des Lettres et des Sciences morales. T. XXXV, Bruxelles 1949, 47—62.

— Vaso Glušac, Istina o bogomilima. Beograd 1945. Istoriski časopis SAN I/1948. Beograd 1949, str. 263—273.

— Saint Grégoire, patron de Bosnie. Byzantion, t. XIX. Bruxelles 1950, str. 263—273.

— Prilog pitanju bosanske crkve. Historijski zbornik. Zagreb 1950, III, str. 213—215.

— Fundajajiti, patareni i kudgeri u vizantijskim izvorima. Zbornik radova. Vizantološki institut, knj. I, Beograd 1952.

— Autour des Bogomiles. Byzantion XXII, 1952, 81—104.

— Engleski izveštaj XVII veka o bosanskim Poturima. Glasnik Zemaljskog muzeja, N. S. VII, 1952, 101—109.

— La messe cathare. Cahiers d'Etudes Cathares 12/1952, str. 199—207.

— Novi podaci za istoriju neomanihejskog pokreta u Italiji i Bosni. Glasnik Zemaljskog muzeja, N. S. VIII, 1953, V, 329—334.

— Svedočanstva pravoslavnih izvora o bogumilstvu na Balkanu. Godišnjak Istorijskog društva Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1953, V, 1—103.

— Les symbolisme des monuments funéraires bogomiles. Cahier d' Etudes Cathares, No 19, 1954, 157—162.

— Le témoignage de Paul Ricaut sur les restes du bogomilisme de

Bosnie. Byzantion XXIII, Bruxelles, 1954, 73—86.

— Broj grobnih spomenika u Bosni i Hercegovini. Glasnik Zemaljskog muzeja. Etnologija X, 1955, str. 217—218.

— Bogomoli. Enciklopedija Jugoslavije, sv. I, Zagreb 1955, str. 640—645.

— Le problème du bogumilisme en Bosnie médiéval. Actes du IXe Congrès Intern. d' Etudes Byzantines à Thessalonique 1953, t. II. Athenai 1955.

— Le symbolisme des monuments funéraires bogomiles et cathares. Actes du Xe Congrès intern.

d'Etudes Byzantines. Istanbul 1957, str. 162—165.

— Symbolika srednjevekovnih spomenika u Bosni i Hercegovini. Glasnik Zemaljskog muzeja VII, Sarajevo 1957, str. 5—67.

— Bogomilentum und Bogomilengräber in den sudslavischen Ländern Völkern und Kulturen Südosteuropas. München 1958, str. 173—199.

Osim o bogomilstvu Solovjev je napisao još desetak studija koje se direktno odnose na historiju Bosne.

M. HADŽIJAHIC